

УДК 37-028.33(477)60/80 "19":116

Марусечко І.П.

РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ НОВАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ (60–80 РОКИ ХХ СТ.)

Розкрито передумови розвитку педагогічного новаторства в радянській час. Проаналізовано провідні ідеї педагогів-новаторів та досліджено їх реалізацію у практиці загальноосвітньої школи. Узагальнено, що учителі-новатори обґрунтовували нові педагогічні ідеї: суб'єкт-суб'єктні стосунки вчителя і учня, що виявляється у педагогіці співпраці; перевага нетрадиційних методів, прийомів та засобів навчання; загальнодоступність передового педагогічного новаторського досвіду; гуманістичні орієнтири педагогічної дії. Спроєктовано перспективність педагогічного новаторства радянської епохи у сучасному навчально-виховному процесі.

Ключові слова: педагогічне новаторство, педагогіка співпраці, педагогічна майстерність, педагоги-новатори, професіоналізм.

Постановка проблеми. В умовах динамічного економічного, освітнього, культурного розвитку української держави відбувається зміна суспільної парадигми, зорієнтованої на утвердження людиноцентристських засад в освіті і науці. Трансформація філософії розвитку українського соціуму передбачає обґрунтування і ратифікацію нових підходів до змісту й організації навчання на різних рівнях – від загальноосвітньої школи до вищого навчального закладу. Сучасний стан національної освіти підтверджує необхідність актуалізації історично сформованих ідей з метою пошуку ефективних шляхів розвитку змісту, форм і методів навчання, які сприятимуть інтелектуальному, емоційному, естетичному розвитку особистості.

Аналіз ідей педагогів-новаторів радянської доби (1950 – 1990-х рр.) здійснювали зарубіжні й українські учені (Л. Бондарев, В. Носач, П. Плотніков, Н. Вавилова, М. Криворучко, Н. Іванова-Гладильщикова, С. Лобода та ін.), які зосередили увагу на висвітленні теоретичних і практичних досягнень педагогів-новаторів означеного періоду. Водночас потребує узагальнення ретроспектива розвитку ідей вчителів-новаторів з позиції розвитку шкільної освіти. Тому **метою статті** є розкрити роль вчителів-новаторів у висвітленні питань розвитку шкільної освіти в другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Творчі здобутки педагогів-новаторів є важливим чинником успішного розвитку країни. Саме через дію педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу народу, розвиток вітчизняної науки, збереження й примноження національно-культурної спадщини.

В науковому обігу української педагогіки в останні десятиріччя з'явилася значна кількість нових термінів і понять, які пов'язані з різними процесами в освіті та в суспільному житті в цілому. До них певною мірою можна віднести феномен "новаторство" та "педагогіка співробітництва". Поняття "новаторство" починає використовуватися вітчизняними вченими вже у 60 – 80-ті роки ХХ ст., які були насичені подіями величезного історичного значення (хрущовська відлига, "перебудова") і характеризується нестійкими тенденціями в суспільно-політичному та соціально-економічному житті України. Піки підйомів в економіці й культурі змінюються глибинними кризовими ситуаціями. Ця нестабільність відбилася на всій соціальній галузі, впливала й на школу, і на професійну діяльність учителів, стимулюючи ініціативу та науковий пошук.

Хрущовське десятиліття – це час розвитку народної освіти (перший припав на 20-ті роки ХХ ст.), коли було введено обов'язкову семирічну освіту, спільне навчання в школах та індивідуально-творчий характер діяльності вчителів. Із середини ХХ ст. в Україні спостерігається зростання рівня освіти за всіма структурними складовими. Так, якщо за даними першого повоєнного перепису населення 1959 р. середня тривалість навчання населення України віком 10 років і старші становила 5,5%, то в 1970 р. цей показник збільшився до 6,43%, а в 1979 – до 8,07%, в 1989 – до 9,34% [15].

На початку 60-х років ХХ ст. було прийнято програму щодо зміцнення гуманістичної моралі. Система народної освіти, як і практично всі галузі економіки й соціального життя, зазнали серйозного реформування. Владні структури були зацікавлені в покращенні освіти, тому в освіті, вихованні, педагогічній науці було досягнуто значних результатів [8, с. 65].

Дискусійні питання про особливу роль учителя в суспільстві в 70-і рр. ХХ ст. розходилися з дійсністю, у якій професіоналізму, особистим якостям та творчій активності відводилася другорядна роль, а головним ставали лояльність до влади, якій конче необхідно було налагодити систему управління найактивнішою й освіченішою верствою населення – інтелігенцією, а в її межах – учителем.

Застійні явища у суспільстві наприкінці 70 – 80-х рр. у Радянському Союзі захопили і школу. Замовчування недоліків, звеличення достоїнств, порівняльна оцінка роботи вчителя, одноманітність в навчально-виховній роботі, характеризували авторитарно-імперативну педагогіку. І на піку її за умов перебудови зароджується педагогіка співробітництва [2]. Така педагогіка народилася під час зустрічей учителів-однотумців як напрям, протилежний авторитарній педагогіці. У першій зустрічі брали участь В. Шаталов, С. Лисенкова, Є. Ільїн, І. Волков, М. Щетинін, Ш. Амонашвілі, В. Матвеев та ін. Саме тоді ними були обгрунтовані засади педагогіки співпраці, яка розглядалась у трьох напрямках: творчий досвід вчителів і колективів; регіональний конкретний досвід; і, що особливо цінно – були видані книги самих учителів-новаторів, що розкривають специфіку їхньої творчої лабораторії.

Авторів цієї педагогіки почали називати новаторами. Так, у педагогіці виник рух новаторів, досвід яких був зустрінутий спочатку в "багнети" й лише в насмішку названий "новаторським". Проте назва утвердилася, що сприяло актуалізації таких якостей учителя, як творче ставлення до дійсності, висока професійна майстерність, віра в оптимістичну перспективу розвитку дитини, опора на її кращі риси, індивідуальний підхід, здатність захистити [8, с. 67].

Новатор – це людина, яка вносить і здійснює нові прогресивні принципи, ідеї, способи в якійсь галузі діяльності. Новаторство, як суспільна цінність, є дослідницько-творчим видом педагогічної діяльності вищого рівня. Справжнє новаторство народжується в ініціативному досвіді вчителя, на основі тісного зв'язку з наукою, воно є синтезом його кращих проявів і вершиною педагогічної творчості. Новаторська діяльність акумулює в собі різноманітні тенденції, що вже існують у практиці, але інтегровані в межах особистого досвіду [12, с. 59].

М. Скаткін зауважував, що "досвід учителів-новаторів – це відкрита система, що постійно вдосконалюється й спирається на досягнення психолого-педагогічної школи та шкільної практики, така, що творчо розвиває ідеї класичної педагогіки. Творча діяльність учителя передбачає свободу вибору варіантів педагогічного рішення, новизни пошуку, якісно відрізняється від нормативно поставлених, заданих установок" [13, с. 4].

Новатор – це фахівець, який несе та практично реалізує прогресивне у галузі діяльності. Новаторство у вітчизняні часи було породжене самим життям, саме прагненням вчителів різних спеціальностей вдосконалити навчально-виховний процес. Характерно, що новаторство охопило вчителів математики, фізики, літератури та мови, образотворчого мистецтва та початкових класів. Новаторський досвід відрізняється певною оригінальністю, новизною. Новизна досвіду може мати об'єктивний або суб'єктивний характер. Якщо новизна досвіду має об'єктивний характер і пошуки педагога-новатора носять експериментальний характер, новаторський досвід може відрізнитися оригінальністю, вдосконалення форм, методів, засобів навчання та виховання на основі творчого їх використання.

Вчитель-новатор відрізняється якостями від вчителя – професіонала, разом з тим він поповнює свій досвід новими формами, методами, прийомами, підвищуючи ефективність навчально-виховного процесу [1, с. 39–40].

У ХХ ст. українське педагогічне новаторство розвивалося у межах радянської системи освіти. Необхідно відзначити концепцію гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського, оригінальну педагогічну систему колективного виховання А. Макаренка. У 1970–1980-х рр. проявили себе такі педагоги-новатори, як В. Шаталов, С. Лисенкова, М. Щетинін та ін. Проте їхній педагогічний досвід і методики в Україні використовувались обмежено, недооцінювалися, сприймалися критично або не сприймалися взагалі, що змушує їх шукати визнання в інших країнах.

Окреслимо основні ідеї педагогів-новаторів з проєкцією на шкільну освіту. Зокрема В. Шаталов відзначав, що головне у дитину вірити, щоб над нею не висів страх оцінки, страх відчуження й осуду, що впроваджують сьогодні, не вирішують проблеми якості освіти, руйнуючи вітчизняний багаторічний досвід. А надбання і досвід передових вітчизняних педагогів-новаторів широко не застосовується [5].

Учитель-новатор І. Волков виділяв такі принципи та орієнтири, якими має керуватися педагог-новатор: знання – фундамент творчості, бо творча діяльність учня не може вийти за межі знань, що є в нього; прискіпливий вибір навчального матеріалу; багаторазовість повторення по-різному організованого навчального матеріалу; різнобічний розвиток учня; формування стійкого інтересу до навчання; навчання грамотного виконання робіт під керівництвом дорослого; постійний контроль учителя за роботою учня; індивідуальний підхід. У результаті в учнів розвиваються пізнавальні, трудові, евристичні, винахідницькі здібності, передусім у тих видах діяльності, які відповідають природній обдарованості, достовірно визначається професійна спрямованість [6, с. 31-34].

Якщо проаналізувати роботу кращих учителів-новаторів означеного періоду, то можна побачити, що всіх їх характеризують загальні риси, а саме:

1. Гуманістична й демократична спрямованість навчального процесу, що зумовила стратегічні напрями розвитку шкільної освіти на засадах демократизації аж до початку перебудови суспільства в 90-ті роки ХХ ст. Саме ця якість педагогічного досвіду тих років підготувала прорив у вдосконаленні освітнього простору нашого часу.

2. Ставлення нових, гуманніших взаємин вчителя – учня як суб'єкт- суб'єктних стосунків.

3. Ініціатива й сумлінність у розв'язанні педагогічних проблем.

4. Глибока ідейність. Відмінна риса їхньої роботи – вміле поєднання виховання і навчання. Висока вимогливість, діловитість, умілий підхід до кожного із своїх учнів, урахування вікових та індивідуальних їхніх особливостей, а головне – постійна і напружена діяльність на уроці – ось що забезпечує їм успіх. Кожний урок цих учителів відзначається науковістю і глибокою ідейністю.

5. Висока педагогічна майстерність, знання психології дитини. Розвиваючи активність і самостійність у своїх учнів, ці вчителі не роблять за них те, що діти можуть зробити самі. Вчителі вимагають від них, щоб вони вчилися сумлінно, і самі вчать так само сумлінно, незважаючи на труднощі педагогічного процесу і складність психічних особливостей дитини. Кожний їхній урок дає дітям радість пізнання і відкриває перед ними нові перспективи.

6. Строгість, вимогливість, турботливість і справедливість.

7. Педагогічна майстерність виявляється не тільки в тому, щоб надати завершеної і строго визначеної форми окремому уроку, а й в умінні злити його в єдине з усіма іншими. Цього вчителі-майстри досягають постійними, приведеними у систему знань і досвіду на кожному новому уроці.

8. Постійне прагнення озброювати учнів сталими вміннями сприймати високу мовну культуру.

9. Широке використання емоційності. Опанувати мистецтво навчання по-новому – справа дуже складна. Вона стосується і вчителя, і учня. Вчитель повинен навчитися по-новому вчити, а учень – учитися. Для цього потрібен час, наполеглива і напружена праця [11, с. 15–17].

Висновки. Отже, педагогічне новаторство другої половини ХХ ст. в галузі шкільної освіти охопило вітчизняний освітній простір, стало явищем загальносуспільним, викликало ентузіазм у учителів багатьох поколінь. Узагальнено, що учителі-новатори обґрунтовували нові педагогічні ідеї: суб'єкт-суб'єктні стосунки вчителя і учня, що виявляється у педагогіці співпраці; перевага нетрадиційних методів, прийомів та засобів навчання; загальнодоступність передового педагогічного новаторського досвіду; гуманістичні орієнтири педагогічної дії. Реформування системи освіти, зокрема шкільної, спричинене постійними змінами суспільного життя в Україні. Має ґрунтуватися, поміж іншого на досвіді педагогів-новаторів, їх теоретичних і практичних досягненнях. Адже ідеї педагогічного новаторства набувають особливого значення, а досягнення й досвід доцільно широко використовувати і впроваджувати у вітчизняну практику.

Перспективою подальшого наукового пошуку є поглиблення наукових уявлень про феномен "новаторства" майбутніх педагогів у школах, адже це актуалізує проблемне поле сучасної педагогіки.

Використані джерела

1. Бондарев Л.Я. Опыт и мастерство педагогов-новаторов: учеб. пособ. по спецкурсу для студентов пед. вузов и молодых учителей / Л.Я. Бондарев, В.Е. Носач, П.В. Плотников. – Донецк: 1990. – 232 с.
2. Вавилова Н.А. Педагогика сотрудничества // Социальная сеть работников образования 25.03.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/pedagogika-sotrudnichestva>. – Язык русс. – Загл. с экрана.
3. Гін А. Прийоми педагогічної техніки. – Луганск: Учебная книга, 2007.
4. Дрягалова Е.А. Анализ трудностей развития инновационной психолого-педагогической деятельности в системе общего образования в современных условиях // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/direktor/msg/6856749.html>. – Язык русс. – Загл. с экрана.
5. Иванова-Гладильщикова Н. Интервью с В.Ф. Шаталовым "Мои дети заканчивают школу не в 11-м, а в 9-м классе" // Газета "Люди". [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.peoples.ru/science/professor/shatalov/>. – Язык русс. – Загл. с экрана.
6. Криворучко М.В. Учителі-новатори – педагогічне джерело передового досвіду / М.В. Криворучко // Завучу. Усе для роботи. – 2011. – № 9/10. – С. 29-35.
7. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский. – М.: Педагогика, 2005. – С. 300-301.
8. Лобода С.М. Новаторський пошук вчителів в умовах стагнації суспільства: [1960–1990 pp.] / С.М. Лобода // Вісн. Житомир. Держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – Вип. 37. – С. 65-69.

9. Лушников А.М. История педагогики / А.М. Лушников. – Екатеринбург, 1994, – 368 с.
10. Львова Ю.Л. Творческая лаборатория учителя: Кн. для учителя. – 3-е изд., перераб. и доп. / Ю.Л. Львова. – М.: Просвещение, 1992. – 224 с.
11. Мітюров Б.Н. Педагогічна майстерність учителя / Б.Н. Мітюров. – К.: Рад. школа, 1966. – 127 с.
12. Пригожий А.И. Учитель-новатор.(социально-педагогический аспект): Школа и педагогіка/ А.И. Пригожий. – 1992. – № 17. – С. 57–82.
13. Скаткин М.Н. Школа и всестороннее развитие детей. : Кн. для учителя / М.Н. Скаткин. – М.: Просвещение, 1980. – 144 с.

Marusechko I.

**RETROSPECTIVE OF FORMATION
OF INNOVATIVE EDUCATION IN UKRAINE
(60–80 YEARS OF XX CENTURY)**

The article proves that the sustainable development of Ukraine requires transformation of teaching and technology of the educational process, improve the quality and efficiency of the Ukrainian educational system. Therefore, research in the field of pedagogical innovation are of particular importance, and the achievements and experience is useful widely used and implemented in domestic practice. Generally that innovative experience and has certain originality, a novelty. If the novelty of the experience has an objective character and quest of the teacher-innovator are very experimental, innovative experience may differ originality, perfection of forms, methods, means of training and education based on their creative use. Uncovered background of the development of pedagogical innovation in the Soviet era. Analyzes the leading ideas of innovative teachers and investigated their implementation in practice of comprehensive schools. It is proved that in didactic systems of teachers-innovators stood out common approaches: an equal partnership between teacher and student in the learning process; a constant search for unconventional methods, techniques and means of training activities; practical experience of teachers-innovators is characterized by high academic results; the accessibility of the experience of teachers-innovators: the mass publishing of the books of the innovators, a radio – and TV shows about them, meeting with teachers. Based on the analysis of pedagogical works marked the basic provisions of innovative teachers: initiative and diligence in solving educational problems; the skillful combination of education and training; demanding, skillful approach to each of their students, taking into account age and individual features; high pedagogical skills, knowledge of child psychology; severity, rigor, care and justice; the ability to turn training into a single stream; constant desire to equip students with sustainable skills and skills, abilities to perceive high language culture; the extensive use of emotion. Prospect designed the pedagogical innovation of the Soviet era in the modern educational process.

Key words: pedagogical innovation, cooperation pedagogics, pedagogical skills, teachers-innovators, professionalism.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2016 р.